

Haat en liefde in de DeltaMetropool¹

Naar een relatietynologie van natuur, stad en planning

Jos Jonkhof, Madeleine van Mansfeld² en Sjef Langeveld³

Vooraf

De Deltametropool wordt gevoed door een stelsel van stroomgebieden. Daarbinnen zijn vijf milieus te onderscheiden, op basis van het verschil in vormgeving van relaties tussen rood en groen, tussen stad en natuur. We beschrijven hier de gradiënt van bovenloop en brongebied in het hoogland, via midden- en benedenloop naar de kustzone van de voordelta. Langs deze gradiënt varieert de typologie van stad en natuur. We beschrijven deze variatie in termen van ruimtelijke en temporele ordening, dat wil zeggen van patronen en processen. Daarmee variëren ook de ecologische strategieën die ten grondslag liggen aan verschillende vormen van planning. Deze variatie beschrijven met behulp van metaforen, waarmee we greep proberen te krijgen op de complexe samenhang in de systeemrelaties tussen stad, natuur en cultuur in de deltametropool. Uiteindelijk openen we een perspectief op een palet van planningsstijlen, elk toegesneden op de verschillende deltalandschappen. Dit essay-onderdeel is een gedachte-exercitie met beelden en metaforen.

1. Hoogland

In het Hoogland is sprake van ruraal gebied, relatief grote arealen natuurgebied (bos) in laag-dynamische ecologische systemen, gekenmerkt door een hoge inwendige patroonrijkdom: verspreide vormen van wonen, voedselproductie, grondstoffenwinning (hout, energie) en verblijfsrecreatie. Het gaat hier om de brongebieden voor de delta.

Planning beoogt hier een broos evenwicht tussen cultuur en natuur en wordt bepaald door een ecologische strategie van het type *'met enige regelmaat beperkt ingrijpen op kleinschalige locaties'*. Let wel: de effecten van de ingrepen hebben hun repercussies voor het hele stroomgebied. De metafoor voor het cultureel wensbeeld, het romantische statische beeld dat de stedeling voor dit landschap koestert, is: *Arcadia!*

¹ De geïllustreerde versie van dit essay is als pdf-bestand te vinden op www.duurzamestedelijkevernieuwing.nl

² Alterra-WUR/ Centrum LandSchap, Wageningen

³ Both Ends, Amsterdam

Dilemma

Het Hoogland levert - alleen al door natuurlijke erosie - de grondstoffen op voor het Laagland en de Delta. Maar: Arcadia zal dit willen bestrijden, het streeft er immers naar het Hoogland vast te leggen in een statisch beeld. Anders gezegd: ruimtelijke variatie tendeeft op natuurlijke wijze naar nivellering, maar Arcadia zal hier met een temporele strategie tegen in willen gaan. Wat is wijs...?

2. Middenloop

In het Middenloop gebied gaat het om Parkstad-achtige woonmilieus, in "Vinex" configuraties, dat wil zeggen relatief ruime groene woonmilieus met verspreide concentraties (gebundelde deconcentratie) van voorzieningen, knooppunten, fijnmazige ontsluitingsvormen: *Suburbia!*

De ruimte voor natuur en voor de stad is de onzekere uitkomst van een permanent conflict dat met ruimteclaims wordt uitgevochten. Na perioden van betrekkelijke stabiliteit worden drempels overschreden en treden transformatie op, op grote schaal (landbouw > stad, natuur > water, natuur > stad, water > recreatie enz.). De ecologische strategie is dan ook gericht op het voorspellen en beheersen van transformaties, van het type: 'eenmalige grootschalige ingrepen', dat wil zeggen 'groei in stappen', zowel in het landelijk gebied (natuurontwikkeling, water) als in de stad (stadsuitbreiding,

herstructurering). Dit leidt tot relatief sterk gestuurde milieutypen, met gecreëerde pockets van onderscheiden ecosystemen die zich, eenmaal ingericht, kunnen ontwikkelen onder relatief stabiele condities.

Steden in Middenloop zijn aanvankelijk van het type bastiden, betrekkelijk compact vanwege de fysieke omstandigheden, in een ruim en groen buitengebied, op knooppunten van verbindingen. Maar door de opkomst van steeds betere ontsluiting ontstaan netwerksteden en complexe agglomeraties van stad, open ruimte, bos en recreatiegebieden, waarin ook ruimte voor waterberging, energiewinning en infrastructuur. In het meest waarschijnlijke scenario treedt een combinatie van inwendige variatie – bijvoorbeeld in de architectuur - en uitwendig een zekere nivellering op, met name op stedenbouwkundig niveau. Een beter scenario zou zijn dat netwerkstructuren ontstaan, met gevarieerde ruimtelijke en temporele dynamiek.

Opmerkelijk is dat in Middenloop het Milieubeleid zijn oorsprong heeft: in Middenloop is de behoefte aan controle en beheer het grootst. Denk aan het wegnemen van onzekerheden op het gebied van bestemmingen, kwaliteit van de leefomgeving, waarden van onroerend goed, veiligheid op straat enz., kortom, de meeste VER-thema's. Natuurontwikkeling vindt plaats in pockets: restanten van ooit samenhangende en complexere structuren, zoals bijvoorbeeld hoogveen en blauwgraslanden.

In het buitengebied kent de landbouw hier zijn belangrijkste ontwikkeling, maar botst tegen de grenzen van de verstedelijking. Op de overgangen van Middenloop en Hoogland treffen we bijzondere milieus aan zoals die van de landgoederen en het buiten wonen.

Dilemma

Voorrang geven aan het Voorraden veiligstellen (voedsel, ruimte, natuur, grondstoffen) door controle en beheer hoort tot het erfgoed van de Duurzame Ontwikkeling in Suburbia; maar dit vraagt om een nieuwe visie op centrale sturing waarin het vervullen van individuele behoeften afhankelijk wordt gemaakt van het veiligstellen van collectieve waarden. Daar is nog te weinig -sterker zelfs een afnemend- draagvlak voor.

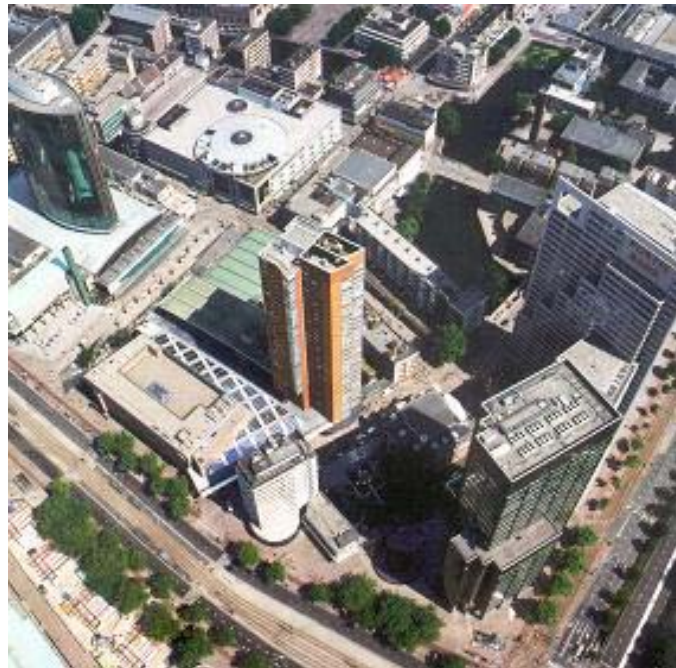
3. Stedenband

Dit is de stedelijke zone, met de hoogste dichtheden in wonen, werken en communiceren: *Agora!* De ruimte is hier 'op slot'. Daarbinnen is sprake van een 'maximale' inwendige dynamiek, zowel ruimtelijk als temporeel en vindt er

voortdurend substitutie plaats.

Aanvankelijk voornamelijk via maatschappelijke systemen gebaseerd op Controle (Europa, Oostblok, Midden-Oosten) later in toenemende mate gebaseerd op de logica van de Markt (Azië, Zuid-Amerika, Afrika). Er zijn letterlijk aardbevingen nodig om in deze situaties beweging te krijgen.

Sturing vanuit de landschappelijke dragers wordt niet getolereerd: er is geen ruimte voor ruimtevragende voorzieningen zoals waterberging, voedselproductie, infrastructuur, noch voor natuur met hoge biodiversiteit.

De Natuur is hier cultureel bepaald, van het type 'open einde': de Natuur wordt hier 'uitgevonden'. De percepties van natuur, de transformatie van natuurbeelden naar cultuurbeelden nemen hier hoge vluchten en zijn permanent object van maatschappelijk debat. Dit levert een breed spectrum aan culturele strategieën op, met voortdurend groot en klein gesleutel. Dit leidt tot ecologische strategieën van het type '*continue kleinschalige ingrepen overal*'. Dit leidt tot sterk veranderlijke natuurkwaliteit, met onvoorspelbare uitkomsten – waaronder ook regelmatig verrassingen, zoals het voorkomen van grensverkeners.

Dilemma

Veiligstelling van de stad als culturele kraamkamer is sociaal-cultureel en sociaal-economisch 'politiek correct' (mn in het 'Oude Europa') en leidt tot een conserverende attitude met betrekking tot planning; maar de maatschappelijke ontwikkelingen leiden eerder tot de open netwerksamenleving en daarmee tot ongekende vormen van culturele en economische ontwikkelingen (de Deltametropool als belangrijkste toneel voor de globalisering). Wie wint?

4. Benedenloop

Hier vinden we de sporen van de eerste vestigingsplaatsen (de oeverwallen), naast de locaties van de nieuwe regelvrije nederzettingen van regelvrije new communities: *Autarkia*.

Toneel van botsende visies op de relaties tussen Cultuur en Natuur: historiseren of moderniseren, conserveren of innoveren? Het gaat hier om de voedselrijke estuaria van het rivierenlandschap, met zowel hoge temporele als ruimtelijke variaties: hoog-dynamische milieus, die een stootje kunnen verdragen. Met als ecologische strategie: '*Veelsoortige acties, op verschillende plekken*' (ruimtegebruik, vervuiling, betreding, vergraving enz.). In Nederland zijn Belvedere, Ruimte voor de Rivier en Waterlinie hier de beleidsstrategische motto's. Hier is ruimte voor de Nieuwe Natuur, in potentie van hoge kwaliteit, in half-natuurlijke landschappen,

aangestuurd door de combinatie van natuurlijke processen (wind en water) en maatschappelijke ontwikkelingen (opvang van relatief snelle verstedelijking, groei en economie: het Stroomlandschap). Dit leidt tot een type biodiversiteit gekenmerkt door een relatief hoge omzet aan biomassa.

Dilemma

Het huidige ruimtelijk beleid mikt op conservering en fixatie (trek de groene grens, hang naar maximalisering van zekerheid); er is weliswaar juist in *Autarkia* maatschappelijk behoefte aan meer ruimte voor verkenning en ontwikkeling, maar tegelijk toch nog te weinig acceptatie van de gevolgen daarvan: transformaties – hoe goed ook begeleid - leiden tot angst voor open einden en onzekere uitkomsten.

5. Voordelta

De reeks deltalandschapstypen culmineert in de Voordelta, het land Utopia, het kustlandschap met nieuwe vormen van land in het water: het pionierlandschap van de toekomst, vestigingsplaats van grootschalige nieuwe functies: energiewinning, voedselwinning, uitwijkruimte voor infrastructuur (vliegvelden), verkenningsruimte voor de nieuwe wereld op de grens van land en zee, met vrij spel voor de Elementen. Dit is de ontwikkelingsruimte voor hoog-dynamisch robuuste basis eco-systemen

met een strategie van 'eenmalige grote ingrepen op grootschalige locaties'. De robuuste pioniermilieus behorend bij sterke patroon- en procesvariëaties en contrasten (land-water, zout, zoet, afslag, aangroei) horen hier thuis.

Dilemma

Potentieel hoge waarden voor ontwikkelingsruimte blijven liggen, terwijl op het land een strijd om de ruimte woedt; maar te snel de problemen van het land afwentelen op de nieuwe mogelijkheden in de voordelta leidt tot toenemende ruimteconsumptie op het land.

In schema: Typologie van stad en natuur in de Deltametropool

Verstedelijkingsstypen		Delta-landschappen	Natuurtypen		Ecologische Strategieën	Metafoor	Afb.
	<i>Kenmerken van woonmilieus</i>		<i>Kenmerken Natuurlijke milieus</i>				
S1	Landelijk wonen 1 wo/ha	Hoogland / Bovenloop	brongebied	N1	Eenmalige kleinschalige acties op kleinschalige plekken	Arcadia	Afb. 1
S2	Woon milieus 30 wo/ha	Middenloop Laagvlakten Tussengebied Parklandschap	Productielandschappen Landbouw Natuur Verstedelijking	N2	Eenmalige grootschalige actie	Suburbia	Afb. 2
S3	Stedelijke milieus 200 wo/ha	Stedenband Kerngebied stad	stadsnatuur	N3	Continue kleine ingrepen	Agora	Afb. 3
S4	Delta milieus 30 wo/ha	Benedenloop, delta Stromenland	Natuur Landbouw op grootschalige afzettingen	N4	Veelsoortige acties, op verschillende plekken	Autarkia	Afb. 4
S5	Kustmilieus	Kust en voordelta	Dynamiek van zee en rivieren	N5	Eenmalige grootschalige ingrepen	Utopia	Afb. 5

6. Cultuur en planning

In de deltametropool is sprake van zeer uiteenlopende vormen van planning. Wanneer we de typologie van stad en natuur milieus van par 1. volgen, is het ons inziens mogelijk om een relatie te leggen tussen deze typologie en culturele dimensies van planning. Onderstaand volgt een overzicht en toelichting op het concept culturele dimensies aan de hand van Hofstede cs. Vervolgens wordt een poging gedaan om deze set van dimensies onderscheidend te laten inwerken op de vormen van planning voor de verschillende componenten van de Deltametropool.

7. Culturele dimensies

Hofstede onderzocht de invloed van cultuurverschillen op organisaties. Hij deed dit in verschillende landen en vond een viertal gemeenschappelijke variabele factoren. In zijn terminologie beschrijft hij deze factoren in vier dimensies:

- machtsafstand vs nabijheid,
- individualisme vs collectivisme,
- assertiviteit vs bescheidenheid (letterlijk: masculiniteit vs feminiteit) en ten slotte
- context van zekerheid vs context van onzekerheid.

Dit kader kan bijdragen aan het begrip van de doorwerking van culturele verschillen in planningstijlen en culturen. Wij doen hier een poging tot vertaling in de maatschappelijke context van de Deltametropolen.

• *machtsafstand vs nabijheid, de invloed van het politiek bedrijf:*

de invloed van de lokale politiek, i.c. de mate waarin de invloed van afzonderlijke sectoren op de politieke besluitvorming onderling van elkaar afwijkt (de onderlinge verschillen in 'afstand tot de macht'). Deze factor bepaalt bijvoorbeeld de mate waarin maatschappelijke partijen er in slagen hun belangen veilig te stellen: hoe dichterbij de macht, hoe meer kansen op een doorbraak. Of, met andere woorden, hoe meer verschillen in machtsafstand, hoe groter de kans dat één bepaalde sector domineert over de anderen. Hoe kleiner de verschillen in machtsafstand, hoe kleiner de kans op een doorbraak en hoe eerder er consensus zal moeten worden bereikt tussen de partijen: er wordt onderhandeld, er ontstaat een compromis.

• *individualisme vs collectivisme, individuele profilering:*

de individuele profilering van sleutelfiguren, zoals wethouders, topambtenaren, opinionleaders: de mate waarin deze figuren een stempel drukken op een thema of proces. Daar waar individualisme domineert, geldt het recht van de 'sterkste'. Daar waar collectivisme domineert, staat het behoud van collectieve waarden voorop.

• *geldingsdrang vs evenwicht, competitie tussen partijen:*

de competitie tussen afzonderlijke sectoren: het 'macho'-gehalte van de afzonderlijke organisatieonderdelen. Daar waar sprake is van geldingsdrang worden eerder doorbraken geforceerd, maar ontslaat weinig draagvlak. Daar waar evenwicht heerst, komt iedereen aan bod, maar blijft innovatie uit.

• *en ten slotte het omgaan met zekerheid / onzekerheid: regels of maatwerk*

dwz de mate waarin partijen in het proces kiezen voor de veiligheid van discipline van regels en wetgeving, dan wel voor het risico van eigen verantwoordelijkheid en maatwerk. In het eerste geval is rechtszekerheid troef en wordt naar algemeen geldende regels toegewerkt. In het tweede zal creativiteit meer ruimte krijgen, maar zal het resultaat niet van tevoren vaststaan.

In schema:

Dimensies	Maatstaven	Effecten	Kansen op innovatie
Invloed van de politiek	De mate waarin de invloed van afzonderlijke partijen op de politieke besluitvorming onderling van elkaar afwijkt	1. Naarmate de verschillen kleiner zijn, (de partijen 'even sterk' zijn) duurt de besluitvorming langer. 2. Naarmate de verschillen groter zijn (het verschil in machtsafstand toeneemt), is de kans groter dat een sector de macht grijpt en het proces gaat bepalen	1. Men schiet in de procedurele attitude: het poldermodel! 2. De dominante sector drukt zijn idee door
Individuele profilering	De mate waarin sleutelfiguren een stempel drukken op een thema of een proces	Naarmate een sleutelfiguur zich beter profileert, zal een issue sneller opkomen. Daarmee is ook de kans op onvoorspelbaarheid van uitkomsten, ad hoc besluitvorming e.d. groter	Bij scherpe profilering: hoge kansen op persoonsgebonden innovatie, groot afbreukrisico! onvoorspelbare uitkomsten
Competitie tussen partijen	De mate waarin de partijen - al dan niet via ellebogenwerk - willen 'scoren' ipv reflecteren	1. Hoe meer scoringsdrift, hoe meer aandacht voor het bereiken van resultaten. 2. Hoe minder scoringsdrift, hoe meer tijd voor reflectie, hoe meer aandacht voor de kwaliteit van het eindproduct	1. Hoe meer competitie hoe meer kansen op institutionele innovatie groter afbreukrisico minder draagvlak 2. Hoe meer reflectie hoe meer kwaliteit en degelijkheid op LT hoe minder innovatie op KT
Regels of maatwerk?	De mate waarin partijen in het proces kiezen voor strakke regels, dan wel voor maatwerk	Strakke regels leiden tot eenduidige besluitvorming, maar niet tot oplossing van conflicten. Maatwerk lost conflicten op, maar leidt tot eenmalige afspraken	Spelen op rechtszekerheid geeft ieder een kans, maar maatwerk stimuleert de creativiteit

Naar Hofstede 1997

8. Normering en onzekerheid

De link tussen het begrippenstelsel van de cultuursocioloog Hofstede en de structuurecologie achter de planning in de deltametropool zit ons inziens in twee factoren.

De eerste link zien wij in het normeren van de 'successie' in beide kennisdomeinen. Successie als veilig te stellen 'pad', als doel dat bereikt moet worden. Dit geldt voor de structuurecologie, met haar streven naar condities voor natuurontwikkeling en de vertaling daarvan in de planning (*relatietheorie*, strategieën voor duurzame ontwikkeling, milieudifferentiatie). Er is sprake van een 'verbetering' wanneer de chaos van de entropie wordt bestreden en naar het hogere plan van de orde, de samenhang en de zeldzaamheid wordt gebracht. Kortom de condities voor het Goede Leven worden veilig gesteld. Dit geldt dus ook voor de cultuursociologie, met haar streven naar condities voor innovatie (transformatiemanagement, innovatiemanagement, creatieve ontplooiing). Ook hier is er het streven naar ontwikkeling: van de volgzame samenleving die kennis en goederen slechts reproduceert, hooguit opnieuw verbetert, naar de creatieve samenleving, die nieuwe kennis en goederen maakt.

Een tweede link zien wij in het omgaan met onzekerheid. Waar in de structuurecologie onzekerheid verbonden is aan de veranderlijkheid van processen, dus in temporele dynamiek, is in de cultuursociologie onzekerheid verbonden met het creëren van openeinde omgevingen die in staat zijn met onzekerheid om te gaan. Waar in de structuurecologie temporele dynamiek wordt aangestuurd met ordening - bijvoorbeeld door reductie in de temporele variatie om meer grip te krijgen op ruimtelijke patronen en processen (bestemmingsplan) - zal in de cultuursociologie onzekerheid worden aangestuurd met organisatiestructuren die de plekken van de macht vastleggen en zo de open einden tot een minimum beperken.

Beide kennisdomeinen worstelen met hetzelfde dilemma: hoe de onzekerheid wegnemen, en toch de ontplooiing ruimte bieden.

9. Cultuur en planning

In paragraaf 1 beschreven wij de typologie van Stad en Natuur. Wij onderscheidden Hoogland van *Arcadia*, Middenloop met de laagvlakten van *Suburbia*, Stedenband met de netwerkstad van *Agora*, Benedenloop in de delta van *Autarkia* en ten slotte en de kust en Voordelta van *Utopia*. Daarmee hebben wij de weg geopend naar een meer culturele benadering van de stad- en natuur typologie. In onze visie is planning een directe uitdrukking van een cultureel bewustzijn. Immers als wij planning zien als een maatschappelijk besluitvormingsproces in de vorm van een '*concerted action*' (Faludi, Van der Valk e.a.), dat hebben wij het over een culturele activiteit, die onderworpen is aan de logica van op elkaar inwerkende culturele factoren. Normering en omgaan met onzekerheid zijn drijvende krachten. Met behulp van bovenstaande dimensies zullen wij onderstaand een beeld schetsen van de relaties tussen *Stad en Natuur* en *Planning*. De redenering luidt als volgt.

9.1. Hoogland = planning voor behoud in *Arcadia*

Hoogland wordt gekenmerkt door een sterke mate van constante kleinschalige ontwikkeling. Alleen catastrofes brengen fundamentele veranderingen teweeg. In een dergelijke context is behoefte aan overzichtelijke machtsrelaties, sterke lokale leiders en ontwikkelt zich een zekere competitie op interlokaal niveau, die de gemeenschap alert houdt en condities schept voor creatieve concurrentie. Er is behoefte aan zekerheid mbt toekomstige ontwikkelingen. Daarop wordt geanticipeerd door de lokale gemeenschap.

Strategie

Deze combinatie van factoren leiden tot een planningstijl gericht op conservering: behoud van sociale structuren, collectieve voorzieningen op lokaal niveau, veiligstelling tegen natuurgeweld en geen grootschalige verstoring van het labiele evenwicht.

Sturingscondities

Vertrouwen in leiderschap, delegeren, ruimte voor individuele ontplooiing en creativiteit; ruimte voor behoedzame vernieuwing, geen experimenten.

9.2. Middenloop = planning voor duurzame transformatie in Suburbia

Middenloop wordt gekenmerkt door een hoog democratisch gehalte, nodig om de uiteenlopende belangen (strijd om de ruimte) tegen elkaar te kunnen afwegen. Leiders staan op, die rolmodellen bieden voor de ontwikkeling van normen en waarden. Er is sprake van een evenwichtige ontwikkeling naar een stabiele toekomst. Er is geen behoefte aan ontwrichtende maatschappelijke innovaties, maar wel aan veiligstelling van een groot aantal collectieve waarden: voedsel, veiligheid, groei, geleide ontwikkeling.

Strategie

In zo'n milieu is er behoefte aan een stevige integrale lange termijn planning, bijvoorbeeld in de vorm van structuurvisies (regionale plannen).

Sturingscondities

Vertrouwen in democratische controle door planning en bestuurlijke contracten; geen individuele profilering, sterke afrekenen-op-resultaten cultuur, weinig affiniteit met avontuur en experimenten; weinig ruimte voor innovaties, wel voor stabiele ontwikkeling.

9.3. Stedenband = ontwikkelingsplanologie in Agora

In Stedenband is er sprake van een dynamisch sociaal-cultureel en sociaal-economisch milieu. Machtsrelaties volgen elkaar snel op, er is een sterke competitie tussen partijen in het stedelijk veld, zonder duidelijke leiders. Er is voortdurend debat: wie het weet mag het zeggen in *Agora*. Er is geen duidelijk beeld van waartoe het complex van maatschappelijke processen zal leiden. Men is gewend aan leven in onzekerheid, er is geen consensus over de toekomst.

Strategie

In een dergelijke context gedijt een open planningstijl die ruimte laat voor ongekende ontwikkelingen. Een sociaal vangnet zorgt voor het opvangen van extreme uitwassen van het verdringingsproces

Sturingscondities

Sterke competentie, concurrentie, verdringing en profilering; geen plannen maar projecten, collectieve waarden worden veiliggesteld door territoriale wetgeving. Veel ruimte voor experimenten, met onzekere uitkomsten.

9.4. Benedenloop = non-planning in Autarkia

Hier is sprake van een dynamisch patroon in de maatschappelijke ontwikkeling. Men zoekt het avontuur op, er vindt voortdurend confrontatie plaats tussen behoud (van de verworven kwaliteiten, bijv. via waterschappen) en vernieuwing (vormgeven aan nieuwe visies op stad en natuur, bijvoorbeeld nieuwe

havens, met nieuwe natuur). Er is grote behoefte aan nieuwe sociaal verbanden, bron van nieuwe gemeenschappen op het nieuwe land. Deze gemeenschappen hebben geen vaste waarden, maar gaan met open gemoed af op nieuwe en onzekere toekomsten. Ook hier treden leiders op met visie die groet invloed hebben op opinie en gedrag. Er is niet zozeer sprake van competitie, maar van cohesie.

Strategie

Hier past geen *Blauwdruk-planning*, maar *Non-planning*: ruimte voor gemeenschapontwikkeling, het pionieren en experimenteren, met een grote mate van zelfsturing en regulering. Van dergelijke experimenten kan Stedenband en Middenloop leren: Benedenloop is het laboratorium voor Stedenband en Middenloop.

Sturingscondities

Er is een gunstig klimaat voor openheid, vertrouwen en onderlinge solidariteit, met weinig regels en veel codes; in zo'n klimaat is ruimte voor technologische en sociale experimenten en bereidheid te leren van zowel falen als slagen.

9.5. Voordelta = blauwdruk van *Utopia*

Hier is het domein van de technologie en de grootschalige innovatie-projecten: het gaat om ontwikkeling van nieuwe vormen van landaanwinning, het creëren van duurzame locaties voor – in eerste instantie - technologische innovaties, terwijl in later instantie ruimte vrijkomt voor sociale innovaties in de vorm van pionierende nieuwe vestiging onder relatief streng gecontroleerde condities: veiligheid, structuur, ordening, rendement zijn de geldende doelstellingen. Tegelijk ontstaat ruimte voor nieuwe pioniersnatuur: grote aaneengesloten arealen, die zich – onder dezelfde streng gecontroleerde condities – ontwikkelen tot duurzame natuurgebieden.

Strategie

Hier past in eerste instantie een sterke blauwdrukplanning, met behoefte aan sterk gedefinieerde toekomsten, het domein van doeltypen, en wervende uitgedetailleerde toekomstbeelden.

Sturingscondities

Technologie centraal, strakke regie, de touwtjes zijn goed in handen; sturing op gedefinieerde eindbeelden.

Literatuur

Jonkhof J.F., *Water bindt stad en land*, in: *Bouwen met water*, Ter Poorten J.J. en C. De Jong Red. V+K publishing 2003.

Jonkhof, J.F. en S.P.Tjallingii. *Stedelijke inrichting en water*, in: Alberts, F., M. Hidding en M. van der Vlist: *Ruimte en water, planningsopgaven voor een rode delta*. SDU uitgeverij 2003.

Jonkhof J.F. en M.P. Wijermans. *De Deltametropool: een grenzeloos gevarieerd parklandschap*. In: M. Woestenburg, A. Buijs en W. Timmermans, *Wie is er bang voor de stad*. Blauwdruk 2003.

Aalbers, C.B.E.M. & J.F. Jonkhof (ed.): *Planning met principes; / S2N, de strategie van de twee netwerken revisited / Planning on principle; S2N, the strategy of the two networks revisited*. Bostel, Aeneas, 2003

Mansfeld M., A. Wintjes, J. de Jonge, M. Pleijte en P.Smeets: *Regiodialoog, naar een systeeminnovatie in de praktijk*. Alterra rapport 808. Wageningen 2003.

Jonge De J.M.en J.F. Jonkhof. *Sturen door stimuleren, terugkijken en vooruitblikken*. Alterra-rapport nr 568, 2002

Jonkhof, J.F., W.Timmermans, S.P. Tjallingii. *De Strategie van de twee netwerken*. In Roggema R.E. et al (Red.). *Handboek Ruimtelijke Ordening en Milieu 2002*

Jonkhof J.F. (ed). *Natuurconcept voor het dalende land*. Alterrarapport 2002.

G. Hofstede. *Allemaal andersdenkenden, omgaan met cultuurverschillen*. Contact 1997; een toepassing in Jonkhof, J.F. en W. Timmermans. *Duurzame Stedelijke Ontwikkeling in de provincie Gelderland*. 1999. IBN-DLO Wageningen. IBN-rapport 425.

Langeveld J.W.M., S.P.Tjallingii en L.Bus: *Stromenland, netwerk van verkeer en water als dragers voor ruimtelijke ontwikkeling*. IBN-rapport 293. Wageningen 1997.